

УДК 911.9"377"(477.8)

І. М. РОЖКО, канд. геогр. наук, доц., **С. Ю. ЗЮЗІН***Львівський національний університет імені Івана Франка*

вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: igor_rozhko@ukr.net zuzinsviatoslav@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛОНИН УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Розглянуто методичні підходи до оцінки рекреаційного потенціалу території полонин Українських Карпат. Запропоновано оцінювання з урахуванням комплексного аналізу придатності гірських природних територіальних комплексів для окремих видів туризму, врахування соціально-економічного та культурного аспектів та екологічної безпеки території. Методика передбачає застосування бальної системи оцінки придатності ландшафтних комплексів з виділенням визначальних та другорядних чинників, від яких залежить можливість використання полонин для рекреаційної діяльності. Соціально-економічна складова рекреаційного потенціалу повинна враховувати важливість розміщення туристів та можливість збуту продуктів тваринництва. Екологічна безпека стосується досліджень антропогенного впливу на полонини та визначення рекреаційної ємності територій.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, рекреаційне природокористування, оцінка придатності, природний територіальний комплекс, полонина, Українські Карпати

Rozhko I. M., Zyuzin S. Yu., Ivan Franko Lviv National University

METHODICAL BASES OF RESEARCH POLONYNA'S RECREATIONAL POTENTIAL OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS

There are considered methodological approaches to assessing the recreation potential of polonyinas of Ukrainian Carpathians. Presents an integrated assessment of suitability analysis mountain natural territorial complexes for certain types of tourism, taking into account the socio-economic and cultural aspects and environmental safety territory. The method involves the use of scoring system for evaluating the suitability of landscapes and determination the main and secondary factors that affect the ability to use polonyinas for recreational activities. Socio-economic component of the recreational potential should consider the possibility of tourist accommodation and the possibility of selling livestock products. Environmental safety concerns research of human impacts on polonyinas and definition recreational capacity of the territory.

Key words: recreational potential, assessment of suitability, natural territorial complex, polonyina, Ukrainian Carpathians

Рожко І. М., Зюзин С. Ю., Львівський національний університет імені Івана Франка

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПОЛОНИН УКРАИНСКИХ КАРПАТ

Рассмотрены методические подходы к оценке рекреационного потенциала территории полонин Украинских Карпат. Предложено оценивания с учетом комплексного анализа пригодности горных природных территориальных комплексов для отдельных видов туризма, учета социально-экономического и культурного аспектов и экологической безопасности территории. Методика предусматривает применение бальной системы оценки пригодности ландшафтных комплексов с выделением главных и второстепенных факторов, от которых зависит возможность использования полонин для рекреационной деятельности. Социально-экономическая составляющая рекреационного потенциала должна учитывать важность размещения туристов и возможность сбыта продуктов полонинского хозяйства. Экологическая безопасность касается исследований антропогенного воздействия на пастбища и определения рекреационной емкости территорий.

Ключевые слова: рекреационный потенциал, рекреационное природопользование, оценка пригодности, природный территориальный комплекс, полонина, Украинские Карпаты

Вступ

Проблема занепаду полонинських комплексів Українських Карпат не є новою, проте набула надзвичайної актуальності саме в останні роки (особливо, після аварії

на Чорнобильській АЕС) [13]. Передумовами цього є, насамперед, соціально-економічні чинники, адже відсутність постійних ринків збуту своєї продукції суттєво зменшує рентабельність будь-якого господарства. Здавна полонинські господарства були чи не найбільш ізольованою частиною

гірського краю і цей незначний вплив цивілізації сприяв збереженню самобутності матеріальної і духовної культури місцевого населення. Гуцули, котрі «літують» на полонинах, є носіями унікальної культури, яка збагачувалася та передавалася із покоління в покоління протягом багатьох століть. Водночас, загальна цінність ландшафтів полонинських комплексів є дуже високою, оскільки, всі полонини мають чудову оглядовість та живописність. Тому поєднавши унікальну природу з самобутніми традиціями гуцулів, можна створити оригінальний туристичний продукт та зацікавити туристів в тому, щоб відвідати такі місця, а, відповідно, полонинські господарства отримують можливість додаткового заробітку.

Поблизу господарств можна облаштувати притулки для туристів. Окрім того, місцеві жителі матимуть змогу реалізовувати свої традиційні вироби господарства (будз, вурда, бринза, масло, молоко) на полонинах, нікуди їх не транспортуючи, що, на нашу думку, суттєво підвищить рентабельність полонинських господарств. Саме тому, на нашу думку, полонини володіють великим рекреаційним потенціалом, адже вони є унікальними культурно-історичними об'єктами та володіють високою придатністю для організації різних видів туризму.

Метою є розгляд методичних підходів для оцінки рекреаційного потенціалу полонин Українських Карпат.

Унікальна культура та побут полонинських господарств здавна притягували до себе дослідників. Зокрема, з 19 ст. полонини досліджували такі дослідники як Я.

Головацький, І. Вагілевич [5]. У 20 ст. та у повоєнний час дослідженням полонинських господарств займалися В. Клапчук [5], М. Лаврук [7]. Найгрунтовніші дослідження полонинського господарства в Українських Карпатах у радянський період провели етнографи М. Мандибур, М. Тиводар, які зафіксували стійкість традицій у цій формі господарювання. Наприкінці ХХ ст. різноаспектне дослідження господарювання гуцулів на окремо взятих полонинах виконала група польських дослідників під керівництвом проф. Я. Гудовського, з якими співпрацював львівський еколог і географ Ю. Нестерук [13]. Вплив рекреаційної діяльності на довкілля та рекреаційну ємність території вивчали С. Генсірук, М. Нижник, Р. Возняк, В. Середін, В. Парпан та ін. [4, 10].

Розробка ж методики дослідження рекреаційного потенціалу досить складна. Науковці виділяють декілька підходів до вивчення рекреаційного потенціалу території. Зокрема, Н. Мироненко, І. Твердохлебов рекомендують комплексну рекреаційну оцінку природних і культурно-історичних ресурсів [8].

Суспільно-географічні дослідження рекреаційної діяльності в Україні провадили такі вчені, як О. Бейдик, Ф. Заставний, С. Кузик, Н. Мироненко, В. Руденко, І. Смаль, І. Твердохлебов, О. Шаблій та ін. [3, 6, 8, 11].

Рекреаційний потенціал – це система природних, історико-культурних об'єктів та їхніх властивостей, які використовують (або які можна використовувати) у рекреаційній діяльності [12].

Результати дослідження

Оцінка рекреаційного потенціалу полонин як унікальних об'єктів господарювання, на нашу думку, полягає у оцінці як природно-територіальних комплексів полонинських господарств для організації рекреаційної діяльності, оцінці господарства як історико-культурного об'єкта, а також врахування рекреаційної ємності території.

Для оцінки рекреаційної придатності території використовуються різні підходи: наприклад, покомпонентний (рельєф, рослинність, клімат тощо), повидовий (пішохідний туризм, агротуризм тощо). На нашу думку, загальна повидова оцінка є недоцільною, оскільки, рекреаційна діяльність є

надзвичайно різноманітною і кожен з її видів ставить свої, часто протилежні, вимоги щодо комплексу природних та соціально-економічних умов і ресурсів. Наприклад, крутизна схилів, у залежності від виду рекреаційної діяльності, буде оцінюватися по-різному. Так, у горах для пішохідних прогулянок найкращими вважаються пологі схили, для гірськолижного відпочинку – схили середньої крутизни, а для скелелазіння умовою придатності буде наявність крутих схилів, дуже крутих або обривистих.

Оцінку рекреаційної придатності певної території доцільно проводити для різних видів рекреаційної діяльності через

аналіз природних комплексів, які входять до її складу. Об'єктом дослідження повинен бути природний територіальний комплекс (ПТК). Загальна оцінка придатності ландшафту для рекреаційної діяльності залежатиме від набору одновидових чи різноякісних ПТК нижчих рангів. Одиницею оцінки є урочище – складне сполучення генетично і просторово взаємопов'язаних, однорідних за літологією та режимом зволоження фаций або їх угруповань та ланок у межах частини або цілої мезоформи рельєфу. Тому основою для оцінки є аналіз ландшафтних великомасштабних картографічних матеріалів з доповненням відповідних тематичних карт, літературних і фондових матеріалів. Слід зазначити, що сама ландшафтна карта, даючи комплексне просторове уявлення про закономірності поширення ПТК та їх властивості, часто несе лише загальну інформацію та в багатьох випадках не повністю висвітлює навіть природні рекреаційні аспекти.

При виборі та аналізі критеріїв придатності пропонується враховувати три основні принципи, які формують можливість організації тих чи інших видів рекреаційної діяльності:

- визначення властивостей природних комплексів, які формують рекреаційний попит;
- визначення властивостей природних комплексів, які задовільняють рекреаційний попит;
- безпека проведення рекреаційної діяльності.

Під визначальними чинниками розуміють наявність природних рекреаційних ресурсів, які активно орієнтують до застосування того чи іншого виду рекреаційної діяльності (Табл. 1).

Від співвідношення основних чинників залежить ступінь придатності території для певного виду рекреаційної діяльності. Вони можуть сприяти організації цієї діяльності або ж її лімітувати.

Таблиця 1

Критерії оцінки ПТК для потреб туризму

Види туризму	Оздоровчий короткотривалий відпочинок	Агротуризм	Пішохідний туризм	Пізнавальний туризм
Критерії оцінки				
Прохідність	О	О	О	
Естетична цінність	О	О	О	
Транспортна доступність	О	О		О
Кліматичні особливості	О	О	О	
Особливості рельєфу	О			
Віддаленість від КПЦ	О			
Місця наметових стоянок			О	
Наявність цінних природних об'єктів	Д	Д	Д	О
Наявність притулків			Д	

Примітка: О – визначальні чинники, Д – додаткові чинники

До другорядних слід віднести чинники, які мають вплив на певний вид діяльності, підсилюючи або послаблюючи значення основних чинників, але загалом не можуть їх ні лімітувати, ні суттєво підвищити оцінку. Слід зауважити, що другорядні чинники можуть бути загальними і цільовими. Перші застосовуються для загальної оцінки, другі – лише по відношенню до певного критерію.

При комплексному оцінюванні чинників, які мають різні одиниці виміру використовується бальна система. Для оцінки певних показників пропонується застосування п'ятиступеневої шкали із значенням

балів 0–1–2–3–4, де бал 0 відповідає несприятливим умовам для певного виду рекреаційної діяльності, бал 1 – малосприятливим, бал 2 – відносно сприятливим, бал 3 – сприятливим, бал 4 – найбільш сприятливим.

Для обрахунків, у залежності від вагомості чинників, застосовуються методи множення та додавання [1]. Основні чинники перемножуються, оскільки при відсутності одного з них та чи інша діяльність стає неможливою і перемноження дає сумарний бал, що дорівнює нулю. Другорядні чинники, для яких нульове значення не виключає наявного результату, обраховуються мето-

дом додавання. Варто зазначити, що самі чинники оцінки залежать від ряду критеріїв. Наявність серед них лімітуючих визначатиме застосування методів додавання чи множення. Останній передбачає створення шкали, що розширюється. Техніку побудови таких шкал описав Д. Арманд [1, 2]. Позначимо потрібне число балів через n (у нашому випадку $n = 5$), довжину відрізка

опорної шкали через L . L пов'язано з n функціональною залежністю:

$$L = nx \quad (1)$$

Логарифмуючи, визначаємо показник ступеня x :

$$x = \log L / \log n \quad (2)$$

Приклад шкали оцінювання наведений у таблиці 2:

Таблиця 2

Розміри інтервалів n -ятиступеневої шкали, що розширюється, для обрахункового методу множення

Кількість чинників оцінки	Загальна довжина шкали L , бали	Значення x	Довжина проміжних відрізків, L_n , бали	Інтервали
3	64	2,58	1L = 1,0 2L = 6,0 3L = 17,1 4L = 36,0 5L = 64,0	0 1 – 6 7 – 17 18 – 36 37 – 64
4	256	3,45	1L = 1,0 2L = 10,1 3L = 44,0 4L = 118,7 5L = 256,0	0 1 – 10 11 – 44 45 – 119 120 – 256
5	1024	4,31	1L = 1 2L = 20,0 3L = 113,9 4L = 391,6 5L = 1024,0	0 1 – 20 21 – 114 115 – 392 393 – 1024

Соціально-економічні та культурно-історичні об'єкти поділяються на матеріальні та духовні. Матеріальні охоплюють сукупність засобів виробництва, і інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії його розвитку, а духовні – сукупність досягнень суспільства в освіті, науці, літературі, побуті [8]. Методика оцінки таких об'єктів рекреаційної діяльності є добре вивченою, проте складною, адже вважається, що саме культурно-історична складова рекреаційних ресурсів є переважаючою над природною оскільки, для певних видів туризму вона має більше значення, а для деяких є визначальною. З огляду на специфіку досліджуваних об'єктів ми характеризуємо їх як культурно-господарські.

Для оцінки полонин проводять їх облік, характеризують за основними параметрами та проводять типологію [8].

Для характеристики культурно-господарського об'єкту вказують його назву, місце розташування, типовість серед об'єктів такого характеру, пізнавальне значення, атракційність. Для полонин такими даними є назва полонини, інформація про місцезнаходження (координати, область та гірський масив, у межах якого вона знаходиться, висота над рівнем моря), використання для потреб традиційного гуцульського господарства (кількість робітників, кількість поголів'я худоби, розташування колиб) та віддаленість від найближчих населених пунктів та основних доріг.

Доцільним, з огляду на особливості культурно-господарських об'єктів, є проведення технологічної оцінки.

Технологічна оцінка культурно-господарських об'єктів може здійснюватися одразу за декількома критеріями: ступінь фізичного збереження об'єкта; пропускну

здатність; кількість атракцій для показу; можливість покращення технічних умов об'єкта. Така оцінка важлива для характеристики ступеня технологічної готовності, придатності та комфортності для прийому туристів. За допомогою цих критеріїв можна показати в якому стані знаходяться туристичні об'єкти та чи здатні вони прийняти туристів.

Висновки

Питанням застосування методичних підходів до оцінки рекреаційного потенціалу займалися багато вчених, проте на сьогодні застосовуються різноманітні підходи до його вивчення. На нашу думку основним завданням при оцінці рекреаційного потенціалом полонин є комплексна оцінка природних територіальних комплексів полонин

Для визначення антропогенного впливу доцільно проаналізувати сучасний стан природних комплексів внаслідок ведення полонинського господарства та рекреаційної діяльності та на основі цього визначити рекреаційну ємність території [4, 10].

для потреб окремих видів рекреаційної діяльності, розгорнута характеристика полонин як культурно-господарських об'єктів, опис господарства, яке там ведеться, та атракційних ділянок, які зможуть зацікавити туристів відвідувати такі місця, визначення рекреаційної ємності території.

Література

1. Арманд Д. Л. Бальные шкалы в географии / Д. Л. Арманд. // Известия АН СССР. Серия географическая. – 1973. – Вып.2 – С. 11 – 24.
2. Арманд Д. Л. Наука о ландшафте / Д. Л. Арманд. – М: Мысль, 1975. – 288с.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: мето-дологія та методика аналізу, термінологія, районування./ О. О. Бейдик. – К.: КНУ, 2001. – 397 с.
4. Генсирук С. А. Рекреационное использование лесов / С. А. Генсирук М. С. Нижник, Р. Р. Возняк/. – К. : Урожай, 1987. – 246 с.
5. Клапчук В. М. Проблеми полонинського господарства Гуцульщини в другій половині 19ст – першій третині 20ст./ В. Клапчук. // Наукові записки. Серія «Історичні науки». – Вип.14. – с.120 – 133.
6. Кузик С. П. Географія туризму : навчальний посібник / С. П. Кузик. – К.: Знання, 2011. – 271 с.
7. Лаврук М. Географія полонинського господарства Гуцульщини на поч. ХХІ ст./ М. Лаврук. // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип.39 – Львів, Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С.218–231
8. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география / Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. – М.: МГУ, 1981. – 208с.
9. Рожко І.М. Передумови та перспективи розвитку туризму у межах карпатського високілля Гуцульщини / І. М. Рожко, Б. В. Сенчина, М. Й. Швець // Тези доп. наук.-прак. конф. «Екологічні передумови розвитку рекреації на Гуцульщині». – Яремче, 1996. – С. 78–80.
10. Середін В. І. Ліс – база відпочинку / В. І. Середін, В. І. Парпан. – Ужгород : Карпати, 1988. – 70 с.
11. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навчальний посібник / Н. В. Фоменко. – К: Центр навчальної літератури, 2007. – 312с.
12. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. – Львів, Вид. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.
13. Gudowski J. (red.). Pasterstwo na Huculszczyźnie. Gospodarka – Kultura – Obyczaj. – Vicus Studia Agraria, N 2. – Warszawa: Wyd-wo Akademickie «Dialog», 2001. – 270s.

Надійшла до редколегії 27.09.2015